

TECHNINIŲ PRIEMONIŲ PANAUDOJIMO TIRIANT NUSIKALTIMUS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Asistentas Linas Belevičius

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. kovo 7 d.

Parengta spausdinti 2002 m. spalio 14 d.

*Recenzavo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros docentas dr. **Jurgis Rinkevičius** ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas dr. **Alvydas Barkauskas***

I ž a n g a

Lietuvos Respublikoje vykdant teisinės sistemos reformą ir kartu reformuojant baudžiamąjį procesą reguliuojančius įstatymus, iš naujo aktualūs tampa daugelis klausimų. Viena pagrindinių baudžiamojo proceso problemų yra įrodymų, įrodinėjimo problema. Vieni svarbiausių ir dažniausiai baudžiamose bylose naudojamų įrodymų yra asmenų parodymai, operatyvinių, tardymo ir teismo veiksmų protokolai su fotografijomis, kino juostomis, vaizdo ir garso įrašais. Fotografijos, kino juostos, vaizdo ir garso įrašai yra svarbios operatyvinių, tardymo veiksmų fiksavimo priemonės, tačiau joms šiuo metu nėra suteikta savarankiška įrodomoji reikšmė – pirmenybė teikiama protokoliniam fiksavimo būdai. Techninių priemonių panaudojimo reglamentacija dabartiniame procesiniame įstatyme negali būti pripažinta tinkama, daugelį tardymo veiksmų, o kartu ir visą parengtinį tyrimą galima būtų padaryti kur kas efektyvesnį bei paprastesnį tinkamai suregulavus šį klausimą. Dėl minėtų priežasčių šią problemą būtina aptarti išsamiai. Iki šiol įvairūs Lietuvos ir užsienio šalių autoriai nagrinėjo techninių priemonių panaudojimo baudžiamajame procese klausimus, buvo išsakyta įvairių nuomonių, tačiau daugiausia šie klausimai buvo aptariami ne procesiniu, o kriminalistiniu požiūriu. Šiame straipsnyje bandoma nagrinėti techninių priemonių panaudojimo tiriant nusikaltimus reglamentavimo klausimus dabartiniame Baudžiamojo proceso kodekse, Baudžiamojo proceso kodekso projekte, apžvelgti atskirų autorių nuomones, šio klausimo reglamentavimą užsienio šalyse.

Techninių priemonių samprata

Šiuo metu kriminalistinė technika suvokiama dvejopai – kaip kriminalistikos mokslo dalis ir kaip bendros technikos atšaka.

Yra daugybė kriminalistinės technikos apibrėžimų. Vieni autoriai ją supranta plačiau, kiti – siauriau. Kriminalistinė technika gali būti apibrėžiama kaip „aparaturai, instrumentai, įrenginiai bei kitos priemonės, naudojamos informacijos skleidėjų ir šaltinių paieškai, fiksavimui ir tyrimui siekiant panaudoti informaciją baudžiamajame procese“ [1, p. 115] arba „prietaisai, instrumentai, medžiagos, naudojami kriminalistikos tikslais“ [2, p. 89]. Tačiau toks kriminalistinės technikos supratimas yra per daug siauras, grynai „techninis“, neakcentuojant techninių priemonių panaudojimo metodų, būdų, taktikos.

Kai kurie autoriai kriminalistinę techniką suvokia kaip techninių priemonių ir specialių būdų, naudojamų nagrinėjant baudžiamąsias bylas teisme, atskleidžiant ir tiriant nusikaltimus, vykdant jų prevenciją, sistemą [3, p. 91]. Tačiau toks apibrėžimas yra per daug platus ir neleidžia atriboti kriminalistinės technikos nuo kitų mokslo šakų, naudojamų nusikaltimams

atskleisti bei ištirti, pavyzdžiui, teismo medicina taip pat naudoja įvairias technines priemones bei specialius metodus, skirtus tarnauti teisingumui, tačiau teismo medicina neįeina į kriminalistinę techniką. A. Štomas netgi teigė, jog kriminalistinei technikai priklauso ir teismo chemija, ir teismo psichologija, ir teismo buhalterija [4, p. 6]. Toks kriminalistinės technikos sąvokos išplėtimas yra niekuo nepagrįstas ir kriminalistinę techniką paverčia tarpusavyje nesusijusių žinių sandauga. Bene išsamiausią kriminalistinės technikos apibrėžimą yra suformulavęs G. Gramovičius. Kriminalistinė technika – tai pagrįstų žinių, teiginių, gautų apibendrinus praktinio bei tiriamojo mokslinio darbo rezultatus, sistema, skirta toliau tobulinti technines priemones turint tikslą jas panaudoti aptinkant, užfiksuojant, paimant ir ištiriant įrodymus, taip pat atliekant kitus veiksmus, susijusius su nusikaltimų prevencija, atskleidimu ir ištyrimu [5, p. 25]. Lietuvos autoriai kriminalistinę techniką apibrėžia trumpiau – tai techninių priemonių, metodų ir būdų, naudojamų įrodymams surasti, įtvirtinti, paimti bei iširti, sistema [6, p. 38]. Esu linkęs pritariti šiam kriminalistinės technikos apibrėžimui – tai trumpas, lakoniškas, tačiau aiškus ir pagrindinius kriminalistinės technikos ypatumus, paskirtį atskleidžiantis apibrėžimas.

Reikėtų taip pat aptarti, kaip techninės priemonės yra suprantamos galiojančiuose Lietuvos Respublikos įstatymuose. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnis įvardija, jog operatyviniai veiksmai – tai operatyvinės veiklos priemonių (t. y. specialios technikos ir operatyvinės įskaitos) ir metodų taikymas. Operatyvinė technika – techninių priemonių, naudojamų operatyvinėje veikloje, visuma. Šio įstatymo 2 straipsnio 6 punkte apibrėžiama specialios technikos sąvoka – tai elektros ryšių, telegrafo ir kitiems pranešimams kontroliuoti, telefoniniams pokalbiams klausytis bei jų įrašams daryti, taip pat stacionariai gyvenamųjų, administracinių ir kitokių patalpų bei transporto priemonių garso ir vaizdo kontrolei skirtos techninės priemonės, kurioms panaudoti reikia sankcijos. Taigi šiame įstatyme išskiriamos dvi sąvokos – operatyvinė technika ir speciali technika. Vadovaujantis minėto straipsnio logika reikia suprasti, jog sąvoka „operatyvinė technika“ yra platesnė ir apima „specialiąją techniką“. Operatyvinė technika apima visas operatyvinėje veikloje naudojamas technines priemones, tuo tarpu specialiųjų techninių priemonių rūšių sąrašas yra pateiktas šio įstatymo 2 straipsnio 6 punkte. Dar vienas esminis požymis, išskiriantis specialiąją techniką iš visos operatyvinės technikos, yra tas, jog specialiajai technikai panaudoti būtina sankcija. Taigi Operatyvinės veiklos įstatymas nenurodo jokių konkrečių techninių priemonių, o tiesiog leidžia naudoti bet kokias technines priemones, skirtas elektros ryšių, telegrafo, kitų pranešimų, patalpų, transporto priemonių garso ir vaizdo kontrolei, jei būtina sankcija, ir bet kokias kitas technines priemones, kurioms panaudoti sankcijos nereikia.

Baudžiamojo proceso kodekse nėra įtvirtinta techninių priemonių sąvoka, tiksliai atskiruose straipsniuose išvardytos techninės priemonės, kurių panaudojimą reglamentuoja procesinis įstatymas: fotografavimas, filmavimas, vaizdo ir garso įrašų darymas, telefoninių pokalbių klausymas, pėdsakų išliejimų ir atspaudų darymas. Yra įvairių nuomonių, ar tai yra baigtinis sąrašas, ar ne. N. Selivanovas siūlo BPK reglamentuoti visų techninių priemonių, kurias leidžiama naudoti baudžiamajame procese, panaudojimo pagrindus, formas ir ribas [7, p. 6, 7], tačiau, daugumos autorių nuomone, netikslinga baudžiamojo proceso įstatyme konkrečiai išvardyti technines priemones, kurias galima naudoti atliekant įvairius tardymo veiksmus. Antai A. Levi siūlo baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinti, jog faktiniai duomenys gali būti nustatomi ir „... tardymo veiksmų protokolais bei prie jų pridedama medžiaga, gauta naudojant technines priemones“ [8, p. 11–20]. G. Gramovičius pagrįstai teigė, kad įstatyme negalima numatyti visų darbo su įrodymais priemonių. Visų techninių priemonių, kurias galima naudoti, išvardijimas įstatyme užkirstų kelią naujos technikos panaudojimui baudžiamajame procese [3, p. 32]. BPK nereikėtų įtvirtinti išsamaus galimų techninių priemonių sąrašo, nes procesinis įstatymas negali aprėpti visos techninių priemonių įvairovės, jų panaudojimo galimybių bei taktinių būdų atliekant atskirus tardymo veiksmus. Techninių priemonių išvardijimas BPK darytų procesinį įstatymą nestabiliu, ribotų techninės pažangos įgyvendinimą tiriant nusikaltimus. Juk dar 1980 m. E. Palskys literatūroje polemizavo su kitais autoriais svarstydamas, ar galima atliekant tardymo veiksmus sinchroniškai įrašyti vaizdą ir

garsą, mat tuometiniame LTSR BPK buvo minima tik kino juostos ir garso įrašai [9]. Siekiant išvengti tokių nesusipratimų, baudžiamojo proceso įstatyme turėtų būti numatyta principinė galimybė panaudoti baudžiamajame procese įvairiausias technines priemones, tinkančias kriminalistiniams tikslams. Tačiau nagrinėjant dabartinį Lietuvos Respublikos BPK galima daryti išvadą, jog iš visų galimų techninių priemonių tiesiogiai įrodomąją reikšmę turi tik telefoninių pokalbių garso įrašai, fotografijos, kino juostos, vaizdo ir garso įrašai kartu su atitinkamų veiksmų protokolais. BPK 74 straipsnio 2 dalyje įtvirtina, jog tik jais gali būti nustatomi faktiniai duomenys. Todėl jokių kitų techninių priemonių panaudojimo rezultatas tardymo veiksmų metu tiesiogiai nebus laikomas įrodymu, išskyrus atvejus, kai techninių priemonių panaudojimo rezultatas yra vertinamas kaip daiktinis įrodymas. Be abejo, atliekant atskirus tardymo veiksmus (ypač – įvykio vietos apžiūrą, ekspertizes) naudojamos įvairiausios techninės priemonės, kurios nėra įvardytos baudžiamojo proceso įstatyme, tačiau šios techninės priemonės yra naudojamos tik surasti, paimti, įtvirtinti ir iširti daiktinius įrodymus. Vadovaudamasis šių techninių priemonių panaudojimo rezultatais prokuroras, tardytojas, kvotėjas, specialistas, ekspertas formuluoja išvadas ir jas įrašo į protokolą, į specialisto išvadą, į ekspertizės aktą. Bet įrodymai ir yra būtent šie protokolai, specialisto išvados, ekspertizės aktai, o ne techninių priemonių panaudojimo rezultatai tiesiogiai. Techninių priemonių panaudojimo atliekant tardymo veiksmus rezultatai gali įgauti daiktinių įrodymų reikšmę (pvz., įvykio vietoje padarytos daktiloskopinės plokštelės su pirštų atspaudais arba bato pėdsako atlieja), o jų procesinę padėtį nustato BPK normos, reguliuojančios daiktinių įrodymų padėtį. BPK negali būti pateikta tiksli ir išsami „techninė“ techninių priemonių sąvoka, t. y. baudžiamojo proceso įstatyme niekada nebus nurodyta, kokios rūšies, markės, kokių charakteristikų technines priemones galima naudoti. Tikslingiausia būtų nustatyti bendras procesines taisykles, kuriomis vadovaujantis būtų galima naudoti bet kokias kriminalistikos mokslo pripažįstamas technines priemones.

Techninių priemonių panaudojimo reglamentavimas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus

Lietuvos Respublikos BPK yra išvardyti atskirų techninių priemonių panaudojimo būdai: telefoninių pokalbių klausymasis (74 str., 198² str.), fotografavimas (74 str., 91 str., 185 str., 198¹ str., 200 str., 204 str., 205 str.), filmavimas, vaizdo ir garso įrašų darymas (74 str., 113 str., 114¹ str., 117 str., 183 str., 185 str., 198¹ str., 200 str., 204 str., 204 str., 310 str., 316 str.), planų ir schemų darymas (200 str., 204 str., 205 str.), pėdsakų atliejų ir atspaudų darymas (200 str., 204 str.).

Pažymėtina, jog visuose minėtuose BPK straipsniuose techninių priemonių panaudojimas reglamentuojamas trejopai. Vienu atveju techninės priemonės yra minimos tuose BPK straipsniuose, kurie nustato atskirų tardymo ir teismo veiksmų atlikimo tvarką. BPK 91 straipsnis (daiktinių įrodymų pridėjimo prie bylos ir laikymo tvarka) 1 dalis įtvirtina, kad daiktiniai įrodymai turi būti smulkiai aprašomi apžiūros protokoluose, kiek galima nufotografuojami ir pridedami prie bylos. 183 straipsnio (suvėdimo akistaton tvarka) 3 dalis nustato, jog akistatos dalyviams perklausti jų ankstesnių parodymų garso įrašą leidžiama tik surašius jų parodymus į protokolą. 185 straipsnio (Parodymo atpažinti tvarka) 3 dalis įtvirtina, kad parodymų asmenų arba daiktų grupė nufotografuojama; jeigu nefotografuojama, atliekant šį veiksmą dalyvauja kviestiniai. 200 straipsnio (Apžiūros darymo tvarka) 2 dalis numato, kad reikiama atvejais tardytojas, darydamas apžiūrą, išmatuoja, nufotografuoja ir nufilmuoja apžiūrimąją vietą, sudaro planus ir schemas, pagamina pėdsakų atliejas ir atspaudus. 204 straipsnio (tardymo eksperimentas) 1 dalis įtvirtina, jog tardytojas reikiama atvejais matuoja, fotografuoja, filmuoja, sudaro planus ir schemas, pagamina pėdsakų atliejas ir atspaudus. 205 straipsnio (parodymų patikrinimas vietoje) 1 dalyje nustatyta, jog prirėikus tardytojas matuoja, fotografuoja, filmuoja, sudaro planus ir schemas. 310 straipsnyje (teisiamojo parodymų perskaitymas) numatyta, kad teismo nagrinėjimo metu teisiamojo parodymai, duoti darant parengtinį tyrimą, gali būti balsu perskaitomi, o pridėtas prie apklausos protokolo jo parodymų garso ir vaizdo įrašas gali būti perklausomas ir peržiūrimas, jei yra esminių

prieštaravimų tarp šių parodymų ir parodymų, duotų teisme; jei teisiame atsisako ar vengia duoti parodymus teisme; jeigu teisiame nėra akivaizdoje arba jis yra miręs. Analogiški reikalavimai įtvirtinti ir 316 straipsnyje (liudytojo parodymų perskaitymas). Į akis krenta tokio reglamentavimo netobulumas. 74 straipsnyje kaip atskiros techninės priemonės yra išskirti kino juostos ir vaizdo įrašai, o BPK straipsniuose, numatančiuose apžiūros, tardymo eksperimento ir parodymų patikrinimo vietoje tvarką, kalbama tik apie filmavimą (t. y. vaizdo fiksavimą kino juostomis) ir visai neminimas vaizdo įrašų darymas, nors būtent pastarasis fiksavimo būdas yra kur kas modernesnis ir patogesnis. Tokio reglamentavimo netobulumą rodo ir tai, kad techninių priemonių panaudojimo galimybė aptariama tik nustatant tam tikrų tardymo veiksmų (akistatos, parodymo atpažinti, apžiūros, tardymo eksperimento, parodymų patikrinimo vietoje) darymo tvarką, o nustatant kitų tardymo veiksmų (liudytojo, įtariamojo, kaltinamojo apklausa, poėmis, krata) atlikimo tvarką apie techninių priemonių panaudojimo galimybę atliekant šiuos tardymo veiksmus iš viso nekalbama.

Antras techninių priemonių reguliavimo būdas galiojančiame procesiniame įstatyme – tai bendri visų techninių priemonių nuostatai, išvardyti 74, 94, 114, 198¹ straipsniuose. 74 straipsnio 2 dalis nustato, jog faktiniai duomenys nustatomi ir telefoninių pokalbių klausymo protokolais, ir garso įrašais, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolais ir fotografijomis, kino juostomis, vaizdo ir garso įrašais, daiktiniais įrodymais, tardymo ir teismo protokolais bei kitokiais dokumentais. 114 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog jeigu atliekant tardymo veiksmus buvo fotografuojama, filmuojama, daromas vaizdo arba garso įrašas arba buvo padaryti pėdsakų atspaudai bei atliejos, tai protokoluose turi būti taip pat nurodytos techninės priemonės, naudotos atliekant atitinkamą veiksmą, jų naudojimo sąlygos ir tvarka, objektai, kurių atžvilgiu šios priemonės buvo naudotos, ir gautieji rezultatai. Šio straipsnio 4 dalyje įtvirtina, jog prie protokolų pridedami fotografijų negatyvai ir nuotraukos, kino juostelės, diapozityvai, apklausos fonogramos, vaizdo įrašo juostelės, planai, schemas, pėdsakų atliejos ir atspaudai, padaryti atliekant tardymo veiksmus; protokole turi būti atitinkama nuoroda. 94 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta analogiška nuostata kaip ir 114 straipsnio 4 dalyje. Būtent šiuose straipsniuose įtvirtintos nuostatos apibrėžia techninių priemonių panaudojimo įrodomąją reikšmę. Atsižvelgdami į šias įstatymo nuostatas vieni autoriai teigia, kad techninių priemonių panaudojimo rezultatai savarankiškos reikšmės neturi ir tik kartu su atitinkamais protokolais gali būti vertinami kaip įrodymai [10, p. 84]. Kiti, atvirkščiai, pripažįsta šių objektų savarankišką įrodomąją reikšmę [11, p. 11]. E. Palskys siūlė BPK įtvirtinti nuostatą, numatančią, jog materialūs objektai, gauti naudojant technines priemones, turi būti pridedami prie baudžiamosios bylos [12]. Taip techninių priemonių panaudojimo rezultatams būtų suteikta įrodymų reikšmė. Tačiau nuotraukos ir fotonegatyvai, garso ir vaizdo įrašų juostelės, kino juostos ir kiti techninių priemonių panaudojimo materialūs rezultatai, jei jie neįgauna daiktinių įrodymų reikšmės, galiojant dabartiniam BPK, turi būti vertinami tik kaip tardymo ir operatyvinių veiksmų protokolų sudėtinė dalis, kaip neturintys savarankiškos įrodomosios reikšmės, nes tokia nuostata tiesiogiai įtvirtinta 94 ir 114 straipsniuose, kuriuose nurodoma, jog visi minėti techninių priemonių panaudojimo rezultatai pridedami prie protokolų, kitaip tariant, jie yra tik priedai prie protokolų ir jų įrodomoji reikšmė negali būti vertinama atskirai nuo protokolų, nes baudžiamojoje byloje fotonuotraukos, vaizdo ir garso įrašų juostelės ir kita (jei tai nėra daiktiniai įrodymai) iš viso negali egzistuoti atskirai nuo protokolų.

Trečias techninių priemonių reglamentavimo būdas yra įtvirtintas BPK 114¹ ir 198² straipsniuose, kuriuose plačiau aptariamos atskirų techninių priemonių panaudojimo sąlygos, tvarka ir procesinis įforminimas. 114¹ straipsnyje išsamiai aptariamas garso ir vaizdo įrašymas darant apklausą ir atliekant kitus tardymo veiksmus. Remiantis šiame straipsnyje įtvirtintomis taisyklėmis vaizdą ir garsą įrašyti galima ne tik darant apklausas, bet ir atliekant visus kitus tardymo veiksmus. Todėl kyla klausimas, kodėl būtent vaizdo ir garso įrašymą įstatymų leidėjas išskyrė iš visų kitų techninių priemonių ir leido jį naudoti visų tardymo veiksmų metu. Vadovaujantis šia įstatymo logika galima būtų daryti analogiją ir teigti, kad visos techninės priemonės galima naudoti atliekant visus tardymo veiksmus, todėl neviseškai teisinga laikytina E. Palskio nuomonė, jog tardymo veiksmo metu galima naudoti tik tas

technines priemones, kurias tiesiogiai numato BPK straipsnis, nustatantis to tardymo veiksmo atlikimo tvarką [12, p. 107]. Pažymėtina, jog dabartinė vaizdo ir garso įrašymo tvarka labai komplikuoja šių techninių priemonių panaudojimą – atlikus tardymo veiksmą visas įrašas turi būti duodamas peržiūrėti arba perklausyti asmenims, dalyvavusiems tardymo veiksmo. Taigi tardymo veiksmas užtrunka dvigubai ilgiau, nei jis užtruktų neįrašinėjant vaizdo arba garso. Šis reikalavimas įtvirtintas siekiant užtikrinti įrašo objektyvumą (kaip ir naudojant protokolinių fiksavimo būdą), tačiau neatsižvelgta į tai, jog tardytojas, rašydamas protokolą, gali subjektyviai perteikti tam tikras žinias arba ko nors iš viso neužfiksuoti, tuo tarpu darant nepertraukiamą įrašą viso tardymo veiksmo metu įrašė bet koku atveju bus užfiksuoti visi tardymo veiksmo metu nustatyti duomenys ir, autorius nuomone, nebus jokio reikalo peržiūrėti įrašo. 198² straipsnis išsamiai reglamentuoja telefoninių pokalbių klausymo tvarką. Reikia pažymėti, jog būtina atskirti telefoninių pokalbių klausymą, kurį reguliuoja BPK, ir telefoninių pokalbių klausymą operatyvinėje veikloje, reguliuojamą Operatyvinės veiklos įstatymo. BPK 198¹ straipsnis reglamentuoja techninių priemonių panaudojimą atliekant operatyvinius veiksmus ir nustato, jog atlikdamas operatyvinius veiksmus kvotos organo pareigūnas gali fotografuoti, filmuoti, daryti vaizdo arba garso įrašą apie rengiamą, daromą arba padarytą nusikaltimą. Apie tokį techninių priemonių panaudojimą kvotos organo pareigūnas surašo protokolą, kuriame nurodo panaudotų techninių priemonių techninius duomenis, fiksuojamą įvykio vietą, laiką ir turinį; prie protokolo pridedami fotografijų negatyvai ir nuotraukos, kino juostos, vaizdo arba garso įrašai, o protokolas su priedais pridedamas prie baudžiamosios bylos ir turi įrodymų reikšmę. Abejotina, ar toks straipsnis Baudžiamojo proceso kodekse apskritai reikalingas. Operatyvinė ir procesinė veikla gana smarkiai skiriasi viena nuo kitos pagal savo turinį, veiklos metodus ir formas, reglamentavimą, ir nėra reikalo bandyti operatyvinę ir procesinę veiklas sulieti į vieną. Procesinę veiklą reguliuoja BPK, o operatyvinę veiklą – Operatyvinės veiklos įstatymas, ir būtent šis įstatymas turėtų reguliuoti techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus tvarką, o ne BPK. Užtenka BPK 74 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos nuostatos, jog faktiniai duomenys byloje nustatomi techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolais ir fotografijomis, kino juostomis, vaizdo arba garso įrašais. 74 straipsnis operatyvinių veiksmų protokolams ir prie jų pridėtiems techninių priemonių panaudojimo materialiams rezultatams suteikia įrodymų šaltinio reikšmę, t. y. jie gali būti panaudoti baudžiamojoje byloje kartu su procesiniu būdu surinktais įrodymais, ir tuo BPK kišimasis į operatyvinę veiklą turėtų baigtis.

Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnyje išskiriamos dvi technikos, naudojamos operatyvinėje veikloje, rūšys – operatyvinė technika ir speciali technika. Sąvoka „operatyvinė technika“ yra platesnė ir apima „specialiąją techniką“, kurios rūšys yra konkrečiai išvardytos ir kuriai panaudoti reikalingas sankcionavimas. Speciali technika ir operatyvinė įskaita sudaro operatyvinės veiklos priemones, o operatyvinės veiklos priemonių ir metodų panaudojimas sudaro operatyvinių veiksmų turinį. Įstatyme pateikiama ir specialios technikos panaudojimo samprata – tai specialios technikos įrengimas, eksploatavimas ir išmontavimas. Specialios technikos panaudojimas operatyvinėje veikloje turi būti sankcionuojamas, sankcionavimo tvarką nustato Operatyvinės veiklos įstatymo 10 straipsnis. Asmens slapto susirašinėjimo, telegrafo ir kitų pranešimų kontrolę, pašto siuntų ir elektros ryšių kontrolę, telefoninių pokalbių klausymą, specialios technikos naudojimą, slaptą gyvenamosios patalpos apžiūrą sankcionuoja Lietuvos Respublikos apygardų teismų pirminkai ir šių teismų baudžiamųjų bylų skyrių pirminkai, remdamiesi generalinio prokuroro arba jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo motyvuotu teikimu ne ilgesniam kaip trijų mėnesių laikotarpiui. Šis laikotarpis gali būti pratęstas, o pratęsimų skaičius neribojamas, tačiau kiekvienu atveju galima pratęsti ne ilgiau kaip trims mėnesiams. Ši įstatyme įtvirtinta specialios technikos ir metodų sankcionavimo tvarka yra kritikuojama dėl jos netobulumo ir nepatogumo naudotis. P. Čiočys pateikia pavyzdį: tarkime, Skuodo rajono policijos komisariato pareigūnams duotas nurodymas skubiai slapta apžiūrėti besirengiančio padaryti sunkų nusikaltimą asmens butą. Norint tam gauti leidimą reikia važiuoti į Vilnių ir parašyti generaliniam prokurorui teikimą. Gavus jo parašą vykti į Klaipėdos apygardos teismą leidimo. Taip prarandamas bangus laikas ir policijos planuoti veiksmai gali būti pavėluoti [13]. Todėl P.

Čiočys pagrįstai abejoja, ar iš viso reikalinga tokia tarpinė grandis kaip generalinis prokuroras. Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje numatyta, jog operatyvinių veiksmų teisėtumą kontroliuoja Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jo įgaliotas vienas generalinio prokuroro pavaduotojas, tačiau šios generalinio prokuroro funkcijos Prokuratūros įstatymas net nenumatytas. Todėl būtų tikslinga suteikti teisę operatyvinės veiklos subjektams kreiptis tiesiogiai į teismą. Be to, Operatyvinės veiklos įstatymas nenumato procedūros (teismo sudėtis, terminai, nutarimo įslaptinimas), kaip teisme turi būti nagrinėjamas generalinio prokuroro teikimas, bei tvarkos, kaip gali būti apskundžiamas teisėjo, atsisakiusio sankcionuoti tam tikrą operatyvinį veiksma, sprendimas. Neaišku, ar apskritai galima apskųsti teisėjo atsisakymą sankcionuoti operatyvinį veiksma. Nesureguliuotas ir būtinų operatyvinių veiksmų, kuriems irgi reikia gauti sankciją, atlikimo mechanizmas ekstremalių situacijų atvejais, kai reikia nedelsiant užkirsti kelią itin pavojingiems valstybiniais nusikaltimams, nužudymams, pasikėsinimams į žmonių gyvybę, sveikatą, turta, o laiko teisėjo sankcijai gauti nėra.

Informacija, gauta operatyviniais veiksmais, gali būti panaudota kaip įrodymai baudžiamajame byloje. Tai įtvirtina Operatyvinės veiklos įstatymo 13 straipsnis bei BPK 74 straipsnis. Faktiniai duomenys, gauti atliekant operatyvinius veiksmus, į baudžiamąją bylą gali patekti kartu su pateikiamais įrodymais – operatyvinės veiklos subjektas siunčia baudžiamąją bylą tiriančiam pareigūnui atitinkamo operatyvinio veiksmo atlikimo protokolą kartu su telefoninių pokalbių garso įrašais, fotografijomis, vaizdo įrašais ir pan. Teoriškai bylą tiriantis pareigūnas galėtų ir pats išsireikalauti iš operatyvinės veiklos subjekto daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės bylai (tokią teisę jam suteikia BPK 48 ir 75 str.), tačiau praktiškai tai vargu ar įmanoma, nes operatyviniai veiksmai yra atliekami slapta ir apie juos tardytojas, kvotėjas, prokuroras dažnai nežino, be to, tam prieštarauja Operatyvinės veiklos įstatymo 13 straipsnis, numatantis, kad operatyviniais veiksmais gauta informacija gali būti atskleista iš anksto gavus generalinio prokuroro arba jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo leidimą. BPK 74 straipsnis nustato, kad techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolai su atitinkamais priedais yra savarankiška įrodymų rūšis baudžiamajame procese. Operatyviniais veiksmais gauta informacija taip pat gali būti atskleista teismo procese, iš anksto gavus generalinio prokuroro arba jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo leidimą. Operatyviniais veiksmais gautą informaciją draudžiama panaudoti ne tiems tikslams, kuriems jie buvo taikomi. Jeigu teismo procese atskleidžiama specialia technika gauta informacija apie asmenį, asmuo turi teisę apskųsti ir neigti ją remdamasis tuo, kad informacija buvo gauta neteisėtai. Šiuo atveju teismas turi teisę atskleisti motyvuoto teikimo sankcijai gauti ištraukas, kurios įrodo sankcijos teisėtumą. Šios nuostatos įtvirtintos Operatyvinės veiklos įstatymo 13 straipsnyje, tačiau jos yra keistinos. Visų pirma reikėtų įtvirtinti, kad operatyviniais veiksmais gauta informacija gali būti atskleista ne tik teismo proceso, bet ir parengtinio tardymo metu. Lietuvos Respublikoje baudžiamasis procesas yra inkvizicinio pobūdžio, visi įmanomi įrodymai turi būti surinkti jau parengtinio tardymo metu ir nagrinėti teismui baudžiamoji byla turi būti pateikiama jau surinkus visus įrodymus – BPK 18 straipsnis prokurorą, tardytoją ir kvotėją įpareigoja imtis visų įstatymo numatytų priemonių, kad būtų išsamiai ir nešališkai ištirtos bylos aplinkybės, tačiau jie negalės įvykdyti šios pareigos, jeigu neturės teisės parengtinio tardymo metu panaudoti operatyviniais veiksmais gautą informaciją. Praktikoje operatyviniais veiksmais gauta informacija, gaus generalinio prokuroro arba jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo leidimą, yra atskleidžiama ir parengtinio tardymo metu, tačiau reiktų, kad tai įtvirtintų ir Operatyvinės veiklos įstatymas. Operatyvinės veiklos įstatyme reiktų suvienodinti ir sukonkretinti normas, įtvirtinančias operatyviniais veiksmais gautos informacijos atskleidimo būdus baudžiamajame byloje parengtinio tardymo ir teismo proceso metu numatant, kad tokia informacija gali būti atskleista ir parengtinio tardymo, ir teismo proceso metu, esant išankstiniam generalinio prokuroro arba jo pavaduotojo leidimui. Informacija turi būti atskleidžiama procesiniais būdais. Iš dabartinės įstatymo redakcijos neaišku, kas turi teisę atskleisti informaciją teisme – ar operatyvinės veiklos subjektas, surinkęs informaciją, ar valstybinis kaltintojas, ar teismas. Jeigu operatyvinė informacija nebuvo atskleista parengtinio tardymo metu, tai ją žino tik

operatyviniai darbuotojai, tačiau jie dažniausiai nedalyvauja teismo nagrinėjimo procese, o prokuroras, dalyvaujantis teismo procese, gali iš viso nežinoti, jog tokia informacija egzistuoja, todėl gali likti nepanaudoti svarbūs įrodymai. Tai dar vienas argumentas, kodėl operatyvinė informacija turėtų būti legalizuojama ne teisme, o parengtinio tardymo metu. Operatyvinės veiklos įstatymas taip pat numato, kad jei atskleidžiama specialia technika gauta informacija apie asmenį, asmuo turi teisę apskusti ir neigti ją remdamasis tuo, kad informacija gauta neteisėtai. Tada teismas gali atskleisti teikimo ištraukas, kurios įrodo sankcijos teisėtumą. Ką reiškia „apskusti informaciją ir neigti ją“ – ar tai įrodymų vertinimas? Jei taip, tai kiekvienas proceso dalyvis turi teisę savarankiškai vertinti visus baudžiamojoje byloje surinktus įrodymus, ir teismas neprivalo jo įtikinti, kad jo vertinimas neteisingas. Be to, faktinių duomenų šaltinis ir kilmė baudžiamojoje byloje turi būti žinomas visais atvejais, nesvarbu, ar asmuo ginčija juos, ar ne, o šiame įstatyme įtvirtinta, jog jeigu asmuo neginčija apie jį specialia technika gautos informacijos, tai teismas neprivalo atskleisti teikimo ištraukų – tuomet lieka neaiškus informacijos šaltinis ir taip pažeidžiamas vienas iš baudžiamojo proceso principų.

Apie techninių priemonių panaudojimą teisėsaugos institucijų darbe kalbama ir Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatyme. Šio įstatymo 18 straipsnio (Policijos pareigūno bendrosios teisės) 12 punkte nurodyta, jog policijos pareigūnas, užtikrindamas policijos uždavinių įgyvendinimą ir nepažeisdamas įstatymais garantuoto asmens privataus gyvenimo neliečiamumo, turi teisę fotografuoti, daryti garso ir vaizdo įrašus. 19 straipsnio (Policijos pareigūno teisės vykdant nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją) 4 punkte nurodyta, jog policijos pareigūnas, vykdydamas nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, turi teisę daryti asmenų, nubaustų administraciniu areštu, taip pat įstatymų arba kitų teisės aktų, nustatyta tvarka įrašytų į policijos įskaitas, vaizdo ir garso įrašus, juos fotografuoti, daktiloskopuoti bei paimti pavyzdžius lyginamajam tyrimui arba identifikavimui. Tačiau šiame įstatyme reglamentuojamas techninių priemonių panaudojimas neprocesinėje policijos pareigūnų veikloje, todėl šių atvejų plačiau neaptarsime.

Techninių priemonių panaudojimo reglamentavimas užsienio šalyse bei pagal Lietuvos Respublikos BPK projektą

Reikėtų aptarti, kaip techninių priemonių panaudojimas tiriant baudžiamąsias bylas reglamentuojamas ne tik Lietuvos, bet ir užsienio šalių įstatymuose.

Vokietijos Federacinė Respublika. Vokietijos BPK nėra įtvirtinta formali įrodymų sąvoka, nuosekliai neregamentuojamas ir techninių priemonių panaudojimas, nėra įtvirtinta techninių priemonių panaudojimo rezultatų procesinė teisinė bei įrodomoji padėtis, tik aptariant leistinus įrodymų būdus 86–92 straipsniuose minimas fotografavimas [14]. Vokietijos BPK 81 b paragrafe nurodyta, jog esant būtinybei parengtinio tardymo arba atpažinimo tikslais kaltinamasis gali būti fotografuojamas, gali būti paimami jo pirštų atspaudai neatsižvelgiant į jo sutikimą ar nesutikimą [14]. Šiame Kodekse plačiau reglamentuojamas telefoninių pokalbių pasiklausymas, kurį reguliuoja 100 a, 100 b paragrafai [14]. Juose numatyta, jog telefoniniai pokalbiai gali būti kontroliuojami ir įrašinėjami, jeigu yra faktinių duomenų apie tai, kad asmuo padarė veiką, už kurią baudžiama pagal baudžiamąjį įstatymą, arba pasikėsino padaryti tokią veiką, ir jeigu bylos aplinkybės arba kaltinamojo buvimo vieta kitokiu būdu negali būti nustatytos, arba tai susiję su dideliais sunkumais. Ši priemonė gali būti taikoma tik kaltinamojo arba kitų asmenų, apie kuriuos yra duomenų, kad jie perduoda informaciją kaltinamajam, gauna iš jo informaciją, platina informaciją, arba kaltinamasis su jais bendrauja, atžvilgiu. BPK taip pat nustatytas nusikaltimų, kuriuos tiriant galima kontroliuoti telefoninius pokalbius, sąrašas. Tai nusikaltimai taikai, valstybės gynybai, viešajai tvarkai, valstybės išdavimas, dezertyravimas, pinigų padirbinėjimas, žmonių pagrobimas, nužudymas, plėšimas, prievartavimas ir kt. Kontroliuoti ir įrašinėti telefoninius pokalbius leidžia tik teisėjas. Esant neatidėliotinai būtinybei tokį leidimą gali duoti ir prokuratūra, tačiau prokuratūros leidimą per 3 dienas turi patvirtinti teisėjas (BPK 266 str.). Leidimas turi būti raštiškas, jame įrašomi asmens, kurio atžvilgiu bus naudojama ši priemonė, duomenys, pokalbių kontrolės terminas. Maksimalus terminas – 3 mėnesiai, jis gali būti pratęstas dar 3 mėnesiams. Sąlygas kontroliuoti telefoninius pokalbius turi sudaryti telefoninių ryšių paslaugas teikiančios įmonės, nebesant būtinybės kontrolė turi būti tuojau pat nutraukiama. Jeigu žinios, gautos atliekant nurodytus veiksmus, nebereikalingos bylai tirti, surinkta medžiaga stebint prokurorui turi būti sunaikinta. Vokietijos BPK 163 d paragrafe numatytas tokios techninės priemonės kaip elektroninė skaičiavimo mašina panaudojimo atvejis [14]. Elektroninės skaičiavimo mašinos gali būti panaudotos policijos paieškos metu surinktai informacijai, kuri gali padėti atskleisti nusikaltimus arba surasti įtariamus asmenis, analizuoti ir saugoti. Šio Kodekso 168 a paragrafe, reguliuojančiame tardymo veiksmų protokolavimo tvarką, nustatyta, jog protokolo turinys gali būti iš anksto įrašytas stenografuojant arba magnetofonu. Tokiu atveju protokolas surašomas iškart po tardymo veiksmo. Išankstinis įrašas turi būti pridedamas prie bylos medžiagos ir esant būtinybei atgaminamas teismo metu. Bylą išsprendus garso įrašas sunaikinamas. Esant išankstiniam garso įrašui nereikia, kad tardymo veiksmo dalyvavę asmenys pasirašytų protokolą, užtenka tik perklausti garso įrašą. Protokole turi būti pažymėta, jog garso įrašas perklaustytas, bei asmenų, kurie perklausė įrašą, pastabos arba garso teisingumo patvirtinimas. Įrašas gali būti neperklausomas, jei tardymo veiksmo dalyvavę asmenys tą daryti atsisako – apie tai turi būti pažymėta protokole.

Prancūzijos Respublika. Prancūzijos Respublikos BPK techninių priemonių panaudojimas beveik neregamentuotas, nėra nei įrodymų sąvokos, nei normų, reglamentuojančių tardymo bei teismo veiksmų protokolavimą arba kitokį fiksavimą. BPK 427 straipsnyje nustatyta, jog jei įstatymas nenustato kitaip, nusikaltimai gali būti nustatyti bet kokio pobūdžio įrodymais [15], todėl galima konstatuoti, jog techninių priemonių panaudojimo rezultatai gali būti naudojami kaip įrodymai. Prancūzijos BPK 81 straipsnyje nurodyta, kad tyrimo teisėjas, darydamas bylos dokumentų kopijas, kopijuoti gali fotografuodamas, kiekvieną kopiją patvirtina sekretorius [15]. BPK 100 straipsnyje numatyta, jog sprendimą klausytis telefoninių pokalbių gali priimti tik teisėjas ir tik tuo atveju, jei informacijai gauti tai būtina; telefoninių pokalbių klausymosi trukmė – 4 mėnesiai. Dar viena norma, kurioje kalbama apie techninių

priemonių panaudojimą, įtvirtinta BPK 100⁷ straipsnyje – šiame straipsnyje nurodyta, jog prie advokatų kontorai priklausančios telefono linijos bei prie advokatų namų telefono linijos negalima prisijungti neinformavus advokatų kolegijos pirmininko. BPK 100⁶ straipsnyje numatyta, jog suėjus baudžiamojo persekiojimo terminams pokalbių įrašai sunaikinami prokuratūros įsakymu [15].

Italijos Respublika. Italijos BPK suteikia gana plačias galimybes panaudoti technines priemones baudžiamajame procese. BPK 134 straipsnyje numatyta, jog tyrimo ir teismo veiksmai fiksuojami protokoluojuant stenografijos būdu arba kitomis mechaninėmis priemonėmis. Tik nesant galimybių panaudoti šių priemonių protokolai gali būti rašomi ranka. Protokoluose gali būti surašomi visi arba tik esminiai duomenys. Jei protokole fiksuojami ne visi duomenys, veiksmo eiga turi būti fiksuojama ir garso arba vaizdo įrašais. Tai pažymima protokole. Nagrinėjant bylą šie įrašai turi būti atgaminami techninėmis priemonėmis, proceso šalių reikalavimu turi būti padarytos įrašų stenogramos. Šalims sutinkant teisėjas gali nuspręsti įrašų stenogramų nedaryti. Vaizdo ir garso įrašus daro bei juos atgamina teisėsaugos institucijų inžinerinis – techninis personalas [16]. Italijoje techninių priemonių panaudojimo rezultatams yra suteikta savarankiška įrodomoji reikšmė, leidžiama naudotis bet kuriomis techninėmis priemonėmis – BPK 233, 234 straipsniuose nurodyta, jog galima remtis įrašais bei kitais dokumentais, kuriuose reikšmingi duomenys užfiksuoti panaudojant fotografavimo, vaizdo arba garso įrašymo techniką arba bet kurias kitas technines priemones. BPK 266–271 straipsniuose išsamiai reglamentuojamas telefoninių pokalbių klausymasis bei kitos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė. Yra įtvirtintas sąrašas nusikaltimų, dėl kurių atliekant tyrimą galima kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją, – BPK 266 straipsnis numato, jog kontrolę galima atlikti tiriant baudžiamuosius nusižengimus, už kuriuos gresia didesnė nei penkerių metų laisvės atėmimo bausmė, bei išvardyti kiti baudžiamieji nusižengimai, susiję su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, sprogmenimis, kontrabanda ir pan. Šią kontrolę skiria parengtinio tyrimo teisėjas vyriausiojo prokuroro teikimu. Neatidėliotinais atvejais, kai yra pagrindas manyti, jog delsimas gali padaryti tyrimui didelę žalą, kontrolę atlikti leidžia vyriausiasis prokuroras savo dekretu. Apie tokį dekretą būtina pranešti teisėjui, o šis per 48 valandas turi jį patvirtinti. Jei teisėjas nepatvirtina prokuroro dekreto, kontrolės veiksmai turi būti nutraukiami ir jų rezultatų negalima panaudoti kaip įrodymų. Visi sprendimai vykdyti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę registruojami specialiaame registre [16]. 1992 m. birželio 8 d. dekretu – įstatyme Nr. 306 numatyta, jog sutikę padėti teisėsaugos institucijoms asmenys gali būti apklausiami naudojant vaizdo ryšį, užmaskavus veidą [18, p. 424].

Jungtinė Karalystė. Kaip žinoma, Didžiojoje Britanijoje teisė yra precedentinio pobūdžio, baudžiamasis procesas taip pat reguliuojamas precedentais. Anglijos baudžiamajame procese visada daug dėmesio buvo skiriama dokumentų bei daiktinių įrodymų panaudojimui [17, p. 18]. Jame teigiamai išspręstas magnetinio įrašo panaudojimo leistinumo klausimas. 1966 m. priimto įstatymo dėl apeliacijos 7 straipsnyje numatyta galimybė stenografuoti arba naudoti technines priemones teismo posėdžio protokolui sudaryti [17, p. 19]. 1965 m. Baudžiamojo apeliacinio teismo sprendimu magnetinis įrašas buvo pripažintas įrodymu. Šis teismas taip pat pripažino, kad vadovaujantis magnetinio įrašo panaudojimo įrodinėjimo procese bendrais principais kaip įrodymus galima panaudoti ir fononuotraukas, žinias, gautas iš policijos informatorių. Teismas pabrėžė, kad būtų klaidinga nepanaudoti naujausios technikos baudžiamajame procese, tačiau magnetiniai įrašai, kaip įrodymai, turi būti naudojami atsargiai ir vertinami atsižvelgiant į visų byloje surinktų įrodymų visumą. Teismas taip pat pripažino leistinu magnetinių įrašų kopijavimą, nes tai esanti pagalba prisiekusiesiems. Taigi Baudžiamasis apeliacinis teismas sudarė precedentą, leidžiantį naudoti technines priemones ir žemesniuose teismuose [17, p. 20]. Pagal 1985 m. *Interception of communication Act* telefoninių pokalbių pasiklausymą turi sankcionuoti vidaus reikalų valstybės sekretorius [18, p. 409]. 1988 m. *Criminal Justice Act* numatyta galimybė panaudoti konferencinį televizijos ryšį baudžiamajame procese – „visi asmenys, išskyrus kaltinamąjį, gali duoti parodymus televizijos kanalu, jei liudytojas yra už Jungtinės Karalystės ribų arba liudytojui yra

mažiau kaip keturiolika metų, arba nusikaltimas yra įtrauktas į žiaurumo aktų prieš jaunesnį kaip šešiolikos metų asmenį sąrašą arba tvirkinamųjų aktų sąrašą” [18, p. 424].

Jungtinės Amerikos Valstijos. Jungtinių Amerikos Valstijų baudžiamasis procesas taip pat reguliuojamas precedentais. Kai kuriose JAV valstijose tiriant baudžiamąsias bylas leidžiama naudotis „melo detektoriumi” – poligrafu. Kai kurie teismo sprendimai naudoti poligrafą leidžia dviem atvejais: pirma, kai kaltintojas ir baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo susitaria prieš atliekant bandymą; teisėjas kartais gali nesutikti su tokiu susitarimu; antra, siekiant atmesti arba patvirtinti liudytojo parodymus teisme [18, p. 372]. JAV kaip įrodymas plačiai naudojamas telefoninių pokalbių pasiklausymas ir jo garso įrašai. Nuo 1968 m., kai buvo priimtas įstatymas dėl kovos su nusikalstamumu, telefoninių pokalbių pasiklausymą sankcionuoja federalinių teismų teisėjai, tačiau prieš tai policininko prašymą dar turi parvirtinti generalinis atornėjus. Įstatyme įtvirtintas sąrašas nusikaltimų, kuriuos tiriant galima klausytis telefoninių pokalbių [17, p. 78]. Klausymasis leidžiamas, „jei įprastos tyrimo priemonės nedavė rezultatų arba jei yra tikimybė, kad jos bus neveiksmingos arba kels pavojų įrodymų išsaugojimui arba policininkų saugumui” [18, p. 410]. Klausymosi trukmė – 30 dienų. Šiame įstatyme taip pat numatyta, jog teisėjo sprendime klausytis telefoninių pokalbių turi būti nurodytas asmuo, kuris bus sekamas, sekimo vieta, kontroliuojamo ryšio tipas, tiriamas nusikaltimas, įgaliotas klausytis pokalbių pareigūnas, asmuo, leidęs pateikti prašymą teisėjui, sekimo trukmė. Įstatyme numatyta asmens, kurio pokalbių buvo klausytasi, teisė sužinoti apie tai – praėjus 90 dienų nuo sankcijos galiojimo pabaigos arba nuo pokalbių klausymosi pabaigos teisėjas privalo pranešti persekiojamam asmeniui apie prašymą išduoti sankciją [18, p. 410]. JAV kaip įrodymai gali būti naudojami ir duomenys, gauti naudojant privačiose patalpose įrengtus mikrofonus. JAV Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad šis veiksmas nepažeidžia teisės į asmeninį gyvenimą (išskyrus miegamąjį kambarį) [18, p. 408].

Seimui yra pateiktas svarstyti oficialus *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projektas*, kurio nuostatas, susijusias su techninių priemonių panaudojimo reglamentavimu, taip pat reikėtų apžvelgti. Projekto 173 straipsnyje (Tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimas) numatyta, jog atliekant tyrimo veiksmus rašomi protokolai, taip pat gali būti fotografuojama, filmuojama, daromas vaizdo ir garso įrašas, pėdsakų atspaudai ir išliejos, sudaromi planai ir schemos bei naudojami kitokie fiksavimo būdai. Jei tyrimo veiksmo metu buvo naudojamos techninės priemonės, protokole turi būti nurodomos techninių priemonių naudojimo sąlygos ir tvarka. Fotonuotraukos, negatyvai, garso, vaizdo įrašai ir kiti techninių priemonių panaudojimo atliekant tyrimo veiksmus rezultatai yra tyrimo veiksmo protokolo priedai. Taigi projekte techninių priemonių panaudojimas, palyginti su dabartiniu BPK, yra reglamentuojamas tobuliau – techninių priemonių panaudojimas tyrimo veiksmams fiksuoti aptartas straipsnyje, reguliuojančiame tyrimo veiksmų fiksavimą, o ne atskirai kiekvieną tyrimo veiksmą aptariančiuose straipsniuose: išvardyta keletas techninių priemonių, kurias galima panaudoti, tačiau tai nėra baigtinis sąrašas, nes galima naudoti ir kitokius fiksavimo būdus. BPK projekte, be kitų procesinių prievartos priemonių, paminėtas ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontroliavimas bei įrašų darymas. 148 straipsnyje įtvirtinta, jog prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali klausyti telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus tais atvejais, jeigu yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu gali būti gauta duomenų apie rengiamą, daromą arba padarytą labai sunkų arba sunkų nusikaltimą arba jei yra pavojus, kad bus panaudotas smurtas, prievartavimas arba kitokie neteisėti veiksmai nukentėjusiojo, liudytojo arba kitų proceso dalyvių arba jų artimųjų atžvilgiu. Neatidėliotinais atvejais šie veiksmai gali būti atliekami ir prokuroro nutarimu, tačiau per tris dienas būtina gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą. Sutikimo negavus pradėti veiksmai turi būti nutraukti, o visi įrašai nedelsiant sunaikinti. Telefoninių pokalbių klausymas arba kitos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė negali trukti ilgiau kaip šešis mėnesius, šis terminas vieną kartą gali būti pratęstas dar trimis mėnesiams. Šiame straipsnyje įtvirtinta svarbi naujovė, suteikianti teisę neatidėliotinais atvejais pradėti telefoninių pokalbių klausymą ir kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir prokuroro nutarimu teisėjo sutikimą gavus vėliau. Projekte kaip procesinė prievartos

priemonė įtvirtintas ir įtariamojo fotografavimas, filmavimas, matavimas, jo pirštų atspaudų paėmimas. Šie veiksmai turi būti atliekami ikiteisminio tyrimo pareigūno arba prokuroro sprendimu, neatsižvelgiant į įtariamojo sutikimą arba nesutikimą. Tai numatyta projekto 150 straipsnyje. Šie veiksmai gali būti atliekami ir kitiems asmenims. Jei jie prieštarauja, reikalingas prokuroro nutarimas. Dabartiniame BPK asmens fotografavimas, filmavimas, jo pirštų pėdsakų paėmimas iš viso neregamentuotas, projekte šie veiksmai jau teisiškai sureguliuoti. Tačiau, mano nuomone, pirštų pėdsakų paėmimas savo esme yra pavyzdžių paėmimas lyginamajam tyrimui ir jo nereikėtų išskirti atskirai. Projekte taip pat numatyta, jog technines priemones gali naudoti ne tik teisėsaugos įstaigų pareigūnai, bet ir kiti proceso dalyviai – 45 straipsnio 6 punkte numatyta, jog gynėjas, rinkdamas gynybai reikalingą medžiagą, gali savarankiškai apžiūrėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones arba kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją. 77 straipsnio 3 punkte numatyta liudytojo teisė prašyti, kad duodant parodymus būtų įrašomas vaizdas ir garsas. Projekto 19 straipsnyje siūloma nauja įrodymų sąvoka – tai duomenys, gauti įstatymo nustatyta tvarka. Ši informacija turi būti gauta teisėtais būdais.

Naujausių technikos priemonių panaudojimo galimybės tiriant nusikaltimus

Sparčiai tobulėjančia kompiuterine technika vis dažniau naudojama ir darant įvairius nusikaltimus. Nusikaltėliai, naudodami kompiuterinę techniką ir telekomunikacijų sistemas, neteisėtai patenka į elektronines duomenų bazes ir taip gauna arba pakeičia svarbius duomenis, padarydami žalą asmenims, įmonėms arba valstybei. Vis daugiau nusikaltimų padaroma ir naudojantis interneto tinklu – neteisėtai nuskaitomos lėšos iš kreditinių kortelių sąskaitų, organizuojami azartiniai žaidimai, platinama pornografija, padirbant elektroninius parašus klastojami dokumentai ir pan. Šie nusikaltimai daugeliu atvejų yra tarptautinio pobūdžio. Vakarų valstybės imasi įvairių priemonių kovoti su tokio pobūdžio nusikaltimais. Pavyzdžiui, JAV sukurta sistema „Eshelon“, perimanti pranešimus, siunčiamus telefonu, faksu arba elektroniniu paštu. Ši sistema kiekvieną mėnesį perima apie šimtą milijonų pranešimų, siunčiamų interneto tinklu. Reikiamus pranešimus ji atsirenka pagal kodinius žodžius [19]. Lietuvos BPK atskirai neregamentuoja tokio pobūdžio nusikaltimų tyrimo ypatybių, todėl vadovaujama bendromis procesinėmis normomis, tačiau jos dažnai nebeatitinka laikmečio reikalavimų. Pavyzdžiui, dabartiniame BPK nėra numatyta galimybė kontroliuoti žinias, perduodamas elektroniniu paštu, neaišku, kaip tinkamai procesiškai įforminti tyrimui reikiamos informacijos gavimą iš elektroninio interneto tinklo ir pan. BPK projekte įtvirtintos nuostatos, kuriomis bandoma tai reglamentuoti, tačiau, be teisinio reglamentavimo, būtinas ir atitinkamas teisėsaugos institucijų aprūpinimas. Vakarų valstybėse daug dėmesio skiriama ir pareigūnų, tiriančių nusikaltimus, padarytus naudojant kompiuterinę techniką, profesiniam rengimui. JAV Floridos valstijos 18-os apskrities tardytojas J. Grahamas netgi pareiškė: „Bandyti tirti kompiuterinius nusikaltimus neturint reikiamo išsilavinimo tolygu bandyti tirti išžagintumus neturint juridinio ir medicininio pobūdžio žinių bei žinių apie išžagintimo priešistorę” [20].

Jungtinėje Karalystėje pastaruoju metu sparčiai diegiamos vaizdo kameros (viešosiose vietose jų įrengta jau apie 200 tūkstančių). Šios vaizdo kameros atlieka padidinimo/sumažinimo funkcijas ir gali fiksuoti vaizdą infraraudonuosiuose spinduliuose. Ruošiamasi įrengti sistemą, kuri, palyginusi užfiksuotą vaizdą su duomenų bazėse saugomų tūkstančių asmenų atvaizdais, galėtų per keletą sekundžių identifikuoti asmenį. Belgijos Lježo miesto centre įrengta iš 33 vaizdo kamerų susidedanti sistema, kuria kontroliuojamas transporto ir žmonių judėjimas [21]. Kanadoje pagal 1993 m. įstatymą vaizdą stebėti galima turint teisėjo leidimą. Taikos teisėjas gali išduoti leidimą įrengti stebėjimo aparatūrą, kuria asmuo būtų sekamas. Leidimas turi būti pagrįstas žiniomis, kad asmuo turi tikėtinų motyvų nusikalsti ir kad aparatūra suteiks naudingos informacijos [18, p. 434]. JAV ir Prancūzijoje vaizdo įrašus pripažino teismų praktika. Prancūzijoje pagal 1995 m. sausio 21 d. įstatymą leidžiama tam tikromis sąlygomis įrengti vaizdo stebėjimo sistemas gatvėse ir netgi „viešosiose vietose ir

įstaigose, kuriose yra ypač didelė agresijos ir vagysčių rizika, kad būtų užtikrintas asmenų ir turto saugumas” [18, p. 434].

Technikos raida lemia ne tik visai naujų techninių priemonių panaudojimo galimybes baudžiamajame procese, bet verčia iš naujo apsvarstyti ir žinomų, tačiau modernizuotų techninių priemonių panaudojimo reglamentaciją. Antai jau dabar praktikoje yra naudojami skaitmeniniai fotoaparatai, jų naudojimui pritaria ir kai kurie Lietuvos autoriai [22, p. 72]. Skaitmeniniai fotoaparatai labai tiksliai užfiksuoja vaizdą ir jį išsaugo skaitmeninėse laikmenose, tačiau šių fotoaparatus panaudojimo problema susijusi su užfiksuoto vaizdo išsaugojimu ir atgaminimu. Skaitmeninėse laikmenose užfiksuotas vaizdas atgaminamas kompiuteriu ir gali būti išspausdinamas ant popieriaus. Iš fotoaparato į kompiuterį perkeltus duomenis galima įvairiai modifikuoti ir ant popieriaus galima pakeisti vaizdą. Kompiuteryje duomenis geras specialistas gali pakeisti taip, kad šią klastotę nustatyti bus labai sunku arba iš viso neįmanoma. Be abejo, klastoti galima ir įprastines nuotraukas, tačiau tai padaryti kur kas sunkiau, o klastotę išaiškinti nesunku. Tas pats pasakytina ir apie skaitmenines vaizdo kameras bei skaitmeninį garso įrašymą. Siekiant panaudoti skaitmeninę fiksavimo techniką baudžiamajame procese būtina sukurti procesines taisykles, užtikrinančias, kad skaitmeninis įrašas nebus pakeistas. Skaitmeninę techniką būtų galima panaudoti sukūrus priemones, kurios neleistų pakeisti įrašytos informacijos. Kol nesukurtos procesinės taisyklės arba atitinkamos techninės priemonės, užtikrinančios originalių duomenų išsaugojimą skaitmeninėse laikmenose, skaitmeninių fotoaparatus, vaizdo arba garso įrašymo technikos panaudojimas baudžiamajame procese yra diskutuotinas.

Išvados

1. Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse techninių priemonių panaudojimas reglamentuojamas net trimis būdais: vienu atveju techninės priemonės minimos tuose BPK straipsniuose, kurie nustato atskirų tardymo veiksmų atlikimo bei teismo nagrinėjimo tvarką; antras reguliavimo būdas – tai straipsniai, įtvirtinantys visoms techninėms priemonėms bendrus nuostatus; trečiu atveju atskiri BPK straipsniai išsamiai reglamentuoja atskirų techninių priemonių panaudojimo sąlygas, tvarką ir procesinį forminimą. Toks reguliavimas per daug sudėtingas, komplikotas ir yra keistinas.

2. Techninių priemonių reglamentavimas dabartiniame baudžiamojo proceso įstatyme turi ir daugiau trūkumų: išvardytos konkrečios techninių priemonių, kurias galima naudoti, rūšys – tai neleidžia naudoti naujų, pažangesnių techninių priemonių, techninės priemonės yra aptariamoms kiekvieno tardymo veiksmo atlikimo tvarką nustatančiuose straipsniuose, nors tikslingiau būtų viename straipsnyje nurodyti bendrus visų techninių priemonių naudojimo reikalavimus. Vaizdo, garso įrašų panaudojimas susijęs su aiškiai per didelėmis darbo ir laiko sąnaudomis, nes atlikus tardymo veiksmą būtina peržiūrėti įrašus ir tai neskatina plačiau naudoti garso ir vaizdo įrašų tiriant baudžiamąsias bylas.

3. Techninės priemonės gali būti naudojamos ne tik procesinėje, bet ir operatyvinėje veikloje, šių priemonių panaudojimą operatyvinėje veikloje reguliuoja Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. Operatyvinės veiklos įstatyme numatyta per daug sudėtinga ir griežta specialios technikos panaudojimo sankcionavimo tvarka, komplikotas operatyviniais veiksmais gautos informacijos atskleidimas baudžiamajame procese, nenumatyta specialios technikos panaudojimo galimybė ekstremaliais atvejais, nesant galimybės gauti sankciją.

4. Apžvelgus Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų, Lenkijos Respublikos procesinius įstatymus nustatyta, jog kai kuriose užsienio valstybėse (Prancūzijoje, Italijoje) techninių priemonių panaudojimo rezultatams yra suteikta savarankiška įrodomoji galia. Italijoje, Lenkijoje bet kokias technines priemones galima naudoti kaip alternatyvų protokolavimui tyrimo veiksmų fiksavimo būdą. Taigi šių valstybių baudžiamieji procesiniai įstatymai užtikrina kur kas didesnes nei Lietuvoje techninių priemonių panaudojimo galimybes. Užsienio valstybių įstatymuose bene plačiausiai reglamentuojamas

techninių priemonių, susijusių su kišimusi į privatų asmenų gyvenimą (telefoninių pokalbių klausymasis, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė), panaudojimas.

5. Lietuvos Respublikos BPK projekte techninės priemonės reglamentuojamos tobuliau nei dabartiniame BPK – projekte techninių priemonių panaudojimas tyrimo veiksmams fiksuoti aptartas straipsnyje, reguliuojančiame tyrimo veiksmų fiksavimą, o ne atskirai kiekvieną veiksmą aptariančiuose straipsniuose, numatyta galimybė naudoti ne tik išvardytas technines priemones, bet ir kitus fiksavimo būdus.



LITERATŪRA

1. **Криминалистика**. – Москва, 1995.
2. **Криминалистика**. – Ленинград, 1984.
3. **Винберг А.** К вопросу об основах криминалистической техники // Правоведение. 1967. № 1.
4. **Штром А.** Деятельность сведущих лиц в советском уголовном процессе. – Москва, 1964.
5. **Грамович Г.** Основы криминалистической техники. – Минск, 1981.
6. **Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P.** Kriminalistika. – Vilnius, 1985.
7. **Селиванов Н.** Научно-технические средства расследования преступлений. – Москва, 1967.
8. **Леви А.** Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии. – Киев, 1980.
9. **Palskys E.** Procesiniai teisiniai principai, taikant mokslines technines teisinių įrodymų fiksavimo priemones ir metodus // LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė. XV tomas, 2–as sąsiuvinis. – Vilnius, 1980.
10. **Панюшкин В.** О процессуальной регламентации использования научно-технических средств фиксаций доказательств // Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. – Ярославль, 1977.
11. **Карнеева Л., Мусиенко А.** Доказательственное значение материалов, полученных в результате применения киносъемки, видео- и звукозаписи // Советская юстиция. 1983. № 3.
12. **Palskys E.** Mokslo ir technikos priemonių panaudojimo, darant tardymo veiksmus, teisinio reglamentavimo tobulinimas // LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė. Nr. 22. – Vilnius, 1989.
13. **Čiočys P.** Operatyvinės veiklos įstatymas: privalumai ir spragos // Sargyba. 1997. Nr. 27 (231).
14. **Kleinknecht T., Meyer K.** Strafprozessordnung: Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergauzende Bestimmungen. – München, 1991.
15. **Pradel J., Casorla R.** Code de procedure penale. – Paris, 1991–1992.
16. **Codice di procedura penale.** <http://www.consultal.it/propenal/indice.htm>
17. **Мехеенко М.** Уголовное процессуальное право Англии, Соединенных Штатов Америки и Франции. – Киев, 1969.
18. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2001.
19. **Police Chief.** 1995 m. April.
20. **Law Enforcement Technology.** 1997. No. 4.
21. **International Security Review.** 1999, September/October.
22. **Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S.** Kriminalistikos technikos pagrindai. – Vilnius, 1998.



Regulation of the Use of Technical Measures in Criminal Procedure

Assistant Linas Belevičius

Law University of Lithuania

SUMMARY

In this work called „Regulation of the use of technical measures in criminal procedure” the use of technical measures in the criminal process, the concept itself and its kinds, limits of the use are discussed, but the greatest attention is paid to the discussion of procedure rules, which fix forms and ways of the use of technical measures.

The legal regulation of current Code on Criminal Procedure of Republic of Lithuania and other laws, which regulate the mentioned matters, pointed on the weak sides of current regulation. Thoughts of various authors are discussed as well. The author of the article is trying to formulate offers how the use of technical means might be regulated in the future Code on Criminal Procedure of Republic of Lithuania.

